

Юрій Бабій

КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ГЕОГРАФІЇ

У статті розглядаються питання культурологічного підходу до професійної підготовки майбутніх вчителів географії. Визначаються основні питання географічної, картографічної, екологічної та інформаційної культури. Географія, як навчальна дисципліна, розглядається у контексті формування культурної особистості. Досліджується мотивація студента до професії вчителя, педагогічна спрямованість студента, шляхи і можливості її спрямування та удосконалення в культурному аспекті.

Ключові слова: географічна культура, картографічна культура, картографічна грамотність, культурологічний підхід, географічне мислення, культурно-ціннісне відношення, педагогічна спрямованість.

Культурологічний підхід в змісті географічної освіти є втіленням в педагогічний процес принципу культурності, що полягає в залученні студентів до культурних традицій своєї країни, чи регіону проживання, і інтеграції їх в світову культуру. Ідеї німецьких учених-географів О. Гумбольдта, А. Гетієра, Д. Ріттера, Ф. Ріхтофена, російських учених-географів О. І. Воєйкова, П. П. Семенова-Тяншанського і педагогів К. Д. Ушинського, Д. Д. Семенова та інших значно збагатили географію гуманістичним потенціалом, культурологічним змістом. У сучасних умовах зрушення культури в епіцентр географічної освіти підвищує його значущість, забезпечує спадкоємність поколінь, орієнтує систему географічної освіти на діалог з культурою, дозволяє розглядати географічний простір як продовження культури, відображає міру людяності по відношенню до природи, соціуму, глибину духовності і рівень гуманістичних якостей особистості. Саме тому настільки актуальне питання про формування географічної культури як складової частини загальної культури людини, за яку, перш за все, «відповідає» шкільна географія.

У філософській та педагогічній думці виділилися декілька точок зору, що розглядають культуру в різних аспектах. Це сукупність матеріальних і духовних цінностей [1]; спосіб здійснення діяльності [2]; метод творчої самореалізації особи в різних сферах соціального і духовного життя суспільства [3]; ступінь піднесення людини над своєю природною біологічною природою, розвитку в неї духовного начала [4].

Більшість учених визначають культуру як багатомірне,

багатофункціональне і багатоаспектне явище, як той соціум, в якому відбувається і розвиток особи в цілому, і становлення її в загальнолюдському і професійному плані. Підготовка будь-якого фахівця в сучасній освітній установі розглядається як процес етичного та духовного вдосконалення особи, в тому, числі і на основі залучення до цінностей світової культури і культури свого народу.

Необхідність активної культурологічної підготовки вчителя географії пояснюється декількома причинами: географ – це фахівець, що володіє системним мисленням, системними знаннями про взаємозв'язки людини з природою, суспільством; виходячи з особливостей змісту викладання такої шкільної дисципліни, як географія, а вчитель є носієм знань сучасної світової і вітчизняної культури, то він зобов'язаний пропагувати культуру свого народу; його діяльність постійно пов'язана з етичною, естетичною, цивільно-правовою оцінкою явищ, процесів та подій, а також їх прогнозуванням.

Про роль географії в освіті, про її внесок в загальнолюдську культуру висловлювали думки багато видатних особистостей: М. В. Ломоносов, М. В. Гоголь, К. Д. Ушинський; учені-географи – М. М. Баранський, Ю. Г. Саушкін, В. С. Преображенський та інші писали про значення географічної культури.

Вперше детально і всесторонньо розкрив поняття географічної культури В. П. Максаковський. Він розглянув істотні ознаки поняття географічна культура, виділяючи два його аспекти – вузьке (спеціальне) і широке (масове) [5]. Оволодіння даним поняттям відноситься до кожної людини, яка повинна володіти певними пізнаннями в галузі географії, оскільки географія з самого початку несе в собі величезний гуманістичний потенціал. І особливо це стосується особистостей, що присвятили себе цій науці та її викладанню в загальноосвітній школі. У понятті географічна культура В. П. Максаковський виділяє такі складові частини:

- географічна картина світу;
- географічне мислення;
- методи географії;
- мова географії [5].

Кожна наука володіє своєю мовою. Існування географічної мови, яка припускає певний набір термінів, географічних імен, що додає їй індивідуальність і своєрідний колорит. Отже, мова географії теж є особливим необхідним елементом географічної культури.

Специфічним способом розгляду світу є географічні знання, вони дозволяють бачити, розуміти і оцінювати складну систему взаємозв'язків між людьми, територією і навколишнім середовищем. Навряд чи знайдеться інша наука, яку однаково цікавили б вода і суша, рельєф Землі і атмосферні процеси, жива природа і територіальна організація життя і діяльності людей. Синтез цих знань і характеризує сучасну географію.

Проблеми взаємодії природи і суспільства, що виражаються найяскравіше у пошуках шляхів раціонального природокористування, інтенсифікації виробництва вимагають комплексного підходу, єдиного погляду на оточуючий нас світ. Досягнення сучасної географії дозволяють людині виробити такий погляд через оволодіння знаннями, що складають основу світорозуміння, світогляду, що дають уявлення про сучасну географічну картину світу як частину загальної наукової картини світу.

Географічна культура дозволяє розглядати географічне середовище через призму культури, визначаючи міру людяності по відношенню до природи, до соціуму, глибину духовності і рівень гуманістичних якостей особистості. У цьому випадку досліджувані природні та соціально-економічні об'єкти розкриваються як цілісні освіти, вписані в буття людини. На різних рівнях оцінки людина, що володіє географічною культурою, може визначити перспективи розвитку чи перетворення географічного середовища, його взаємозв'язки з господарчою діяльністю людини.

В процесі вивчення географії в свідомості студентів формується географічна картина світу – цілісний образ, який має історично обумовлений характер і закріплює основні об'єкти і співвідношення між ними в тому вигляді, в якому вони існують в сучасному географічному пізнанні.

У широкому розумінні географічна культура сучасного студента складається з декількох елементів, що становлять:

- наукове сприйняття навколишнього світу;
- географічно-аналітичне мислення, пов'язане з умінням визначити причинно наслідкові зв'язки;
- просторові уявлення;
- роль людини і людства в розвитку світової цивілізації.

Все це, у свою чергу, є складовою частиною загальнолюдської культури.

Отже ми вважаємо, що формування географічної культури – це спосіб гармонізації відносин між суспільством і природою, спрямований на збереження нашої планети, на свідому соціально-економічну діяльність суспільства, на розуміння буття трьох самоцінних начал: природи, людини, суспільства.

Сучасному студентові важливо повною мірою володіти умінням, складати комплексні описи, розуміти і оцінювати складну систему взаємозв'язків між людьми, територією і природним середовищем, що як найповніше реалізовується при проходженні польових практик. Важливий і той аспект, що основу краєзнавчих характеристик складають знання народ, його спосіб життя, матеріальну і духовну культуру [6].

Географії також завжди був властивий екологічний потенціал, що дало підставу відомому географові А. Г. Ісаченку зробити висновок про те,

що «географія екологізована з часів Страбона». Сьогодні екологізація є наскрізним напрямом розвитку всієї географічної науки. Екологізація в єдності з культурологічними ідеями забезпечує становлення нових наукових напрямів і областей географічного знання таких, як геоекологія, культурна географія, об'єктом вивчення яких є рукотворні ландшафти як інтегральні геосистеми, що включають в якості компонентів природу, людину і результат її діяльності, що знаходяться в діалектичних взаємовідносинах [7].

Географічна культура припускає картографічну грамотність вчителя. Географи мають в своєму розпорядженні ряд особливих способів опису, зображення, накопичення і узагальнення інформації (вербальні, письмові, графічні, статистичні, картографічні). У поняття географічна культура входить географічне мислення. Відмінна риса такого мислення полягає в прив'язці до території, умінні читати карту, осмислювати отриману інформацію, використовувати карту як джерело пізнання навколишньої дійсності. По суті, географічне мислення неможливо відокремити від картографічного мислення.

Формування картографічної культури – один з найважливіших елементів професійної підготовки вчителя географії. Карта за словами М. М. Баранського є другою мовою географії і вона все більше стає мовою міжнародного спілкування. Карта – образно-знакова модель дійсності, яка є одночасно предметом і засобом праці вчителя географії. Розвиток картографічного методу дослідження в різних галузях знань, активне впровадження ГІС-технологій істотно розширюють коло користувачів географічною картою, що вимагає підвищення загального рівня картографічної письменності населення. Знання карти для освіченої людини важливе так само, як знання граматики і математики. Картографічний метод в пізнанні дійсності широко використовують не тільки географи, але й інші фахівці. Карта не має мовних бар'єрів, вона виступає як мова географії, От чому картографічна підготовленість та картографічна культура майбутнього вчителя географії мають бути таким рівнем професійної компетентності, який дозволить репродукувати картографічну письменність широким шарам суспільства. Карти все частіше стали з'являтися на екранах телевізорів, і уміння їх розуміти, отримувати з їх допомогою різноманітну інформацію, стає частиною загальної культури людства.

Сучасне суспільство нерозривно пов'язане з процесом інформатизації та розвитком інформаційної культури. Відбувається повсюдне впровадження комп'ютерних технологій, при цьому один з пріоритетних напрямів процесу інформатизації сучасного суспільства – інформатизація освіти, тобто впровадження засобів нових інформаційних технологій в систему освіти. Ця тенденція відповідає цілям вищої освіти, які вимагають оновлення методів, засобів і форм організації навчання.

В даний час існують два напрями комп'ютеризації навчання. Перший напрям припускає засвоєння знань, умінь і навиків, які дозволяють успішно використовувати комп'ютер при вирішенні різноманітних завдань, або іншими словами, оволодіння комп'ютерною грамотністю. Уміння користуватися комп'ютером в повсякденному житті – невід'ємна частина інтелектуального та культурного багажу сучасного вчителя.

Другий напрям розглядає комп'ютерні технології як могутній засіб, який здатний підвищити ефективність освіти. Особливо це важливо при вивченні географії: створення моделей, прогнозування природних процесів, розгляд явищ в динаміці, сучасні ГІС-технології – все це дозволяє повною мірою сформуванню географічну картину навколишнього світу і підвищити загальну географічну культуру.

Географія як навчальна дисципліна є частиною загальнолюдської культури і сприяє формуванню особистості. Культуротворча парадигма географії орієнтована на розуміння цінності природи як рівноцінного партнера людини [1]. Географія – синтетична наука, яка об'єднує в системний каркас літосферу, атмосферу, гідросферу, біосферу, техносферу-ноосферу, що є складним діалектичним поняттям географічної оболонки. З одного боку, це дисципліни природничо-наукового циклу, з іншою – суспільно-соціального.

Географічна культура студента-географа окрім рівня власної професійної освіти визначається його мотивованим прагненням до безперервної самоосвіти та самовдосконалення, відношенням до справи.

Якщо розуміти професійну підготовку як процес професійного та культурного розвитку, оволодіння досвідом майбутньої професійної діяльності, то можна сказати що компетентного фахівця характеризує культурно-ціннісне відношення до майбутньої діяльності. Позитивне відношення майбутнього вчителя до появи і розвитку професійно-педагогічної культури забезпечує і підтримує мотиваційна сфера, що виражається в потребі і інтересі до географо-педагогічної діяльності, до самоосвіти і самовдосконалення.

У контексті досліджуваної проблеми нас цікавить педагогічна спрямованість особистості студента, його мотивація до професії вчителя. Стійка педагогічна спрямованість – це прагнення стати, бути і залишатися вчителем, що допомагає долати перешкоди і труднощі в роботі, підвищувати свій загальний культурний рівень та рівень географічної культури.

Культурно-ціннісне відношення до професії пов'язане з ціннісними уявленнями майбутнього вчителя, його здатністю бачити і розуміти свою педагогічну діяльність, вільно орієнтуватися в ній, усвідомлювати свою роль і призначення, уміти вибирати цільові і смислові установки для своїх дій і вчинків, ухвалювати рішення. Це відношення забезпечує механізм

самовизначення вчителя в ситуаціях навчальної та інших діяльностей. Від нього залежить індивідуальна культурна траєкторія майбутнього вчителя і програма його життєдіяльності в цілому [8].

У самому процесі самовдосконалення особистості визначають не закладені вузом знання, уміння і навички, а наявність у людини здатності працювати над собою. Саме тому підготовка студента до необхідності безперервного культурного самовдосконалення і складає, на нашу думку, одне із завдань викладачів вузів, особливо педагогічних; адже випускникам наших навчальних закладів доведеться не тільки просто орієнтуватися у великому потоці наукової та освітньої інформації, але і уміти переробляти її і адаптувати до роботи з школярами та розвитку загальної географічної культури учнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арнольдов А. И. Человек и мир культуры: введение в культурологию / А. И. Арнольдов. – М. : МГИК, 1992. – 216 с.
2. Каган М. С. Философия культуры / М. С. Каган. – СПб, 1996. – 164 с.
3. Библер В. С. Диалог культур школа XX века / В. С. Библер // Школа диалога культур: Идеи. Опыт. Проблемы. – Кемерово : Гуманитарный центр «Алеф», 1993. – С. 9–187.
4. Асмолов А. Г. Культурно историческая психология и конструирование миров / А. Г. Асмолов. – М. : «Институт практической психологии», Воронеж : МОДЕК, 1996. – 204 с.
5. Максаковский В. П. Географическая культура / В. П. Максаковский. – М. : Владос, 2000. – 192 с.
6. Даринский А. В. Краеведение / А. В. Даринский. – М. : Просвещение, 1988. – 198 с.
7. Торикон Н. Л. Непрерывное экологическое воспитание и образование / Н. Л. Торикон. – Брянск, 1998. – 148 с.
8. Алексеева В. Г. Ценностные ориентации как фактор жизнедеятельности и развития личности / В. Г. Алексеева // Психологический журнал. – 1984. – Т. 5. – С. 63–70.